

ВІДГУК

офіційного опонента, професора кафедри спеціальної освіти та інклюзії
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Мамічевої Олени Володимирівни
на дисертацію Возчикової Наталії Василівни
«Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок
у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку», представлену на здобуття
ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 «Освіта/педагогіка»
за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»

Актуальність теми дисертаційної роботи. У світлі сучасних міжнародних та вітчизняних тенденцій до вивчення дизонтогенезу дітей раннього віку, питань адекватної диференційованої підтримки та корекції, актуальною стає проблема вивчення порушень комунікативно-мовленнєвого розвитку на підготовчому та переддошкільному етапах первісного оволодіння мовленнєвими вміннями і навичками. Введення обов'язкової дошкільної освіти актуалізує вивчення проблеми спілкування між дітьми різних вікових категорій, різним рівнем психофізичного розвитку та дітьми родин різного типу сімейного виховання.

Сучасна спеціальна освіта наголошує на надзвичайній важливості раннього етапу корекційної роботи і розглядає його як складову стратегії корекційно-педагогічного впливу і головну умову ефективної компенсації порушень у розвитку, а також попередження виникнення більш складних інтелектуальних, емоційних, вольових, регуляторних, мовленнєвих та особистісних порушень (А. Богуш, К. Крутій, О. Мамічева, Т. Піроженко, В. Тарасун, О. Чеботарьова, М. Шеремет, Д. Шульженко).

Під формуванням і розвитком комунікативного аспекту спілкування вчені розуміють не лише засвоєння ізольованих мовленнєвих одиниць, а й формування цілісної інтегрованої мовленнєвої діяльності, що має свою мотивацію і комунікативну мету й забезпечується складними комплексами мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок (Н. Манько, І. Мартиненко, І. Омелянович, Г. Піонтківської, С. Путрова, Л. Руденко, Л. Ханзерук, О. Чеботарьової, Д. Шульженко).

Зважаючи на те, що порушення комунікативної функції є характерною особливістю психічного дизонтогенезу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей даної вікової групи є провідним аспектом корекційно-розвиткової діяльності вчителя-логопеда та корекційного педагога. Саме тому проблема формування навичок комунікації та її складових потребує ґрунтовного дослідження і практичного розв'язання.

Отже, недостатній рівень наукової розробленості та практичної реалізації означеної проблеми зумовили вибір теми дослідження Возчикової Наталії Василівни «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку».

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме: в структурі комунікативної діяльності вперше виокремлено авторські понятійні категорії «ускладнення у розвитку», «передкомунікативні навички», «базові комунікативні вміння і навички», розкрито їх зміст та складові; створено діагностичний інструментарій та методику визначення стану передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, з урахуванням його критеріїв, показників та рівнів; розроблено програмно-методичний комплекс корекційно-розвиткової роботи з формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у означеної категорії дітей; науково обґрунтовано та апробовано методику формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок з урахуванням виявлених диференційованих особливостей постнатального дизонтогенезу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку; визначено послідовні етапи та педагогічні умови формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що базуються на міждисциплінарному підході до подолання проблеми.

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що розроблено та доведено ефективність корекційно-розвиткової програми з формування передкомунікативних і базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що складається з чотирьох складових єдиної системи психолого-педагогічного впливу, визначено педагогічні умови формування передкомунікативних, базових комунікативних вмінь і навичок у дітей означеної категорії, розроблено навчально-тематичне планування за програмою та зміст роботи з батьками.

Подальшого розвитку набули положення та наукові підходи до виховання дітей раннього віку; системи діагностики мотиваційного та комунікативного аспектів спілкування дітей раннього віку; закономірності, принципи, методи, прийоми формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена та експериментально апробована методика формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку може бути впроваджена в практичну діяльність закладів дошкільної освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням, центрів ранньої соціальної реабілітації, центрів (відділень) комплексної реабілітації дітей з інвалідністю та дітей, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності, центрів раннього розвитку, при викладанні фахових навчальних дисциплін за спеціальністю 016 Спеціальна освіта у закладах вищої освіти, а також для підвищення фахової кваліфікації вчителів-логопедів, корекційних педагогів, вихователів, асистентів вихователів в системі післядипломної педагогічної освіти.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Возчикової Н.В. «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку» відмітимо, що вона має чітку структуру та логічний зміст, який послідовно розкривається у кожному розділі. Відповідно до мети, розроблені автором завдання дослідження розв'язані у повному обсязі, а матеріал узагальнений у висновках.

Результати дослідження впроваджено у практичну діяльність закладів освіти, що підтверджує його практичну значущість.

Авторкою глибоко проаналізовано літературні джерела, посилання на які подано у тексті роботи. Зокрема, до бази використаних джерел входять 170 найменувань, переважна більшість яких є сучасними вітчизняними та зарубіжними виданнями у галузі проблематики дослідження, із яких 16 джерел іноземними мовами.

Слід відзначити вміння дисертантки узагальнювати і систематизувати теоретичний матеріал, який представлений на достатньому рівні у першому розділі дисертаційної роботи «Науково-теоретичні засади формування комунікативних навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку». Авторкою уточнено сутність понять «діти з інвалідністю», «діти, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності», «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з особливими освітніми потребами», «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність», «комунікативна компетентність», «комунікативна потреба», «комунікативні вміння і навички», проаналізовано методологічні й змістові відмінності в тлумаченні цих понять. Також, виокремлено авторські понятійні категорії «ускладнення у розвитку», «передкомунікативні навички», «базові комунікативні вміння і навички», розкрито їх сутність та складові.

Також авторкою встановлено, що передкомунікативні навички – це передумови до розвитку комунікації у вигляді специфічного процесу обміну інформацією, зумовленого потребою дитини у міжособистісному спілкуванні, прагненням до взаємодії та сумісної діяльності шляхом використання передмовленнєвих вокалізацій і експресивно-мімічних засобів спілкування в якості комунікативних сигналів. Базові комунікативні вміння і навички – це здатність дитини до реалізації комунікативної потреби у самотійно чи опосередковано організованій ситуації комунікативної взаємодії шляхом використання елементарних мовленнєвих шаблонів чи синтаксичних моделей, засвоєних в процесі ситуативно-особистісного спілкування

Доведено, що спираючись на перші ознаки дизонтогенезу, вже на першому році життя дитини з ускладненнями розвитку є можливість прогнозувати виникнення у неї можливих порушень, в тому числі порушень комунікативної діяльності. Всі аспекти передкомунікативної та власне комунікативної діяльності (сприймання мовлення дорослих і розуміння його контексту, продуктивна взаємодія, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини раннього віку з оточуючими й визначають як терміни появи активного мовлення, так і темпи його розвитку.

Також авторкою обгрунтовано необхідність розробки концептуально нового міжгалузевого підходу для забезпечення максимального використання потенційних можливостей дітей з ускладненнями розвитку та повноцінну їх інтеграцію у сучасні освітні умови України.

У другому розділі дисертаційного дослідження «Методичні основи формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» представлено констатувальний етап експериментального дослідження, який відбувався в два етапи: розроблення експериментальної методики дослідження стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, їх критеріїв та показників; діагностування стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку в умовах закладів дошкільної освіти та реабілітаційних центрів східного регіону України.

Заслуговує на увагу представлена автором діагностична методика обстеження стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок, яка передбачала дослідження імпресивно-діяльнісної, лінгвістично-когнітивної та соціально-комунікативної складових. Дисертанткою визначено критерії та показники розвитку передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Згідно визначених критеріїв експеримент було спрямовано на встановлення особливостей невербальних і вербальних

компонентів комунікативної активності дітей раннього віку з ускладненнями розвитку і на співставлення апаратних досліджень, отриманих від суміжних фахівців

Обчислення здійснювалося шляхом застосування формули середнього значення, що відображає коефіцієнт сформованості складових комунікативно-мовленнєвого розвитку після виконання серії завдань кожною конкретною дитиною.

Якісна обробка результатів дослідження дозволила констатувати, що більшість дітей раннього віку з ускладненнями розвитку мають низький рівень сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок. Найбільш складними для виконання були завдання, що потребували вербальної комунікації. Поряд з цим у досліджуваній категорії дітей виявлено несформованість мовленнєвої поведінки і відсутність комунікативних мотивів до ситуації спілкування.

Авторкою поглиблено та уточнено уявлення про передкомунікативні та базові комунікативні вміння і навички, узагальнено особливості їх порушень у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Відтак, комунікативно-мовленнєвий розвиток у дітей характеризується наступними особливостями: пізня появу лепету, переважне використання однієї групи звуків у мовленні, недостатній стан сформованості або відсутність потреби у спілкуванні; відсутність мотивації і цілеспрямованості в спілкуванні з дорослими і однолітками; грубе порушення мовленнєвих засобів спілкування, їх бідність і недостатня зв'язність; домінування ситуативно-ділової форми спілкування; характерні фонетичні розлади; порушення мовленнєвих і невербальних засобів комунікації, а також невміння обирати їх задля конкретного спілкування; недорозвинення діалогової навички; невміння планувати зміст своєї участі у спілкуванні; труднощі встановлення контакту і коригування напрямів, стилю, методів спілкування і способів взаємодії.

У третьому розділі дисертаційної роботи представлено програму формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку та результати експериментальної

перевірки її ефективності. Визначено алгоритм функціонування міжгалузевої програми, яка містить міждисциплінарний підхід до клініко-психолого-педагогічного обстеження дітей, інноваційні, модифіковані авторські підходи до превентивної корекції та розвитку дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, а також зміст психолого-педагогічного супроводу родини. Визначено зміст і складові програми: *імпресивно-діяльнісний сегмент* передбачає розвиток слухової уваги; уміння вслухатися в звернене мовлення, концентрувати увагу на сприйнятті мовлення; розвиток пасивного словникового запасу, його обсягу та якісних характеристик; розвиток розуміння інструкції дорослого та якості її виконання; розвиток елементарних форм узагальнень; усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між своїми діями та станами інших людей; набуття навичок турботи про себе; *лінгвістично-когнітивний сегмент* спрямований на розвиток активного словникового запасу, здатності до наслідування слів дорослого; розвиток здатності виражати (вербалізувати) свої думки, емоції і почуття; розвиток граматичних категорій та здатності до їх використання у процесі спілкування; розвиток фразового мовлення; розвиток звуко-складової структури слів; розвиток здатності використовувати власні мовленнєві можливості в ситуаціях ігрової та побутової взаємодії; формування елементарних уявлень про себе (стать, вік, ім'я, зовнішній вигляд); розвиток уміння розуміти, передавати та проживати різні емоційні стани; розвиток почуття довіри до дітей та дорослих, вміння співпереживати; *соціально-комунікативний сегмент* передбачає формування мовленнєвої поведінки, спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію-відповідь; розвиток експресивно-мімічних засобів спілкування, вміння налагоджувати міжособистісні контакти; розвиток здатності розуміти і приймати участь у ситуації спілкування; розвиток здатності ініціювати, підтримувати та завершувати ситуацію мовленнєвої взаємодії; розвиток уміння узгоджувати свої дії з діями інших людей; розвиток уміння розрізняти емоційні відчуття та пов'язані з ними емоційні стани; стимуляція усвідомлення власної цінності та значущості; метою *сімейно-орієнтованого сегменту* є встановлення контакту та створення довірливих відносин; гармонізація дитячо-батьківських

відносин; залученні батьків дітей з ускладненнями розвитку до колективу інших батьків; розвиток батьківської компетентності; залучення батьків до участі в розробленні індивідуальних програм розвитку та реабілітаційних маршрутів.

Діагностико-аналітичний контроль передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку передбачав використання експериментальної методики діагностики, запропонованої на констатувальному етапі дослідження з метою відстеження динамічних змін. Підсумковий порівняльний аналіз рівнів сформованості імпресивно-діяльнісної, лінгвістично-когнітивної та соціально-комунікативної складових передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку засвідчив суттєві позитивні зміни як результат запровадження заходів корекційно-педагогічного впливу в експериментальних групах.

Таким чином, докладне ознайомлення з дисертацією та публікаціями засвідчує, що авторка зуміла розв'язати низку проблемних питань в напрямку формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Дослідження Н.В. Возчикової має беззаперечну наукову новизну і практичну спрямованість а результати дослідження відображено у одноосібних публікаціях.

Рецензована робота є логічна за структурою і завершена за змістом, має незаперечну теоретичну і практичну цінність, а відтак – перспективи широкого використання. Поставлена у роботі мета досягнута у повному обсязі. Окреслені завдання відображаються у змісті роботи, а обґрунтовані висновки – у розділах роботи та у висновках дисертаційного дослідження.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення змісту дисертації. Попри загальну позитивну оцінку висловимо деякі зауваження стосовно проведеного дисертаційного дослідження:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження (стор. 79-83) розкрито особливості формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, однак вважаємо, що варто було б більш детально дослідити зарубіжний досвід

формування навичок комунікації у дітей даної категорії і за отриманими результатами здійснити відповідний кореляційний аналіз, що розширило б теоретичну значущість проведеного дослідження.

2. На нашу думку, перший розділ дещо переобтяжений інформацією про науково-методологічні засади досліджуваної проблематики, водночас недостатньо представлено аналіз практичних аспектів формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку у різних типах закладів дошкільної освіти, що в свою чергу значно посилює актуальність теми даного дослідження в контексті корекційної педагогіки.

3. У другому розділі дисертаційного дослідження «Методичні основи формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» підрозділ 2.2. (стор. 93-100), увагу акцентовано на важливості міждисциплінарного підходу до діагностики комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей раннього віку, але не достатньо розкрито його зміст та сутність. Виникає питання: у чому ж полягає міждисциплінарний підхід до діагностики патофізіологічних механізмів мозкової організації процесу комунікації у дітей раннього віку з генетичною/перинатальною патологією різного генезу?

4. У третьому розділі дисертації «Експериментальна методика формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» у підрозділі 3.3. (стор. 186-221), необхідно було б представити більше якісного аналізу узагальнених результатів експериментального навчання з метою підтвердження ефективності впроваджених заходів психолого-педагогічного впливу.

Незважаючи на наведені зауваження, ознайомлення з дисертацією Н.В. Возчикової дає підстави для її позитивної оцінки, а зауваження не знижують наукової цінності дослідження та спрямовують на подальші дослідження обраного напрямку, засвідчують евристичну відкритість дисертаційної роботи для її трактування і подальшого вдосконалення. Вони не є перешкодою до

загальної високопозитивної оцінки дисертаційного дослідження як завершеної, самостійної, фундаментальної, актуальної наукової роботи, виконаної на належному теоретико-експериментальному рівні та з очевидною практичною значущістю.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, що дисертація Возчикової Наталії Василівни «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» відповідає п.п. 10, 11 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а Наталія Возчикова заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії PhD з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор, завідувач
кафедрою спеціальної освіти та інклюзії
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Олена МАМІЧЕВА

Підпис Мамічевої О. В. засвідчую

Начальник відділу кадрів ДДПУ

Євгеній СІЛІН

